

POSLOVNO OKRUŽENJE U SRBIJI: PROBLEMI I PERSPEKTIVE

Siniša Zarić¹

Uvodna razmatranja

U analizi stanja srpske privrede, pre svega iz ugla njene potencijalne atraktivnosti za investiranje, dominiraju različiti stavovi. Kod jednog od njih je reč o privredi u kojoj se nastavljaju nepovoljni trendovi. Njih karakteriše, pre svega, najveći fiskalni deficit u Evropi (u ovoj, 2014. godini, budžetski deficit će dostići čak 8% BDP-a), koji će, kao posledicu imati i javni dug u vrednosti od 70% BDP-a. Proces fiskalne konsolidacije će biti dug i složen. Pored teških mera koje je Vlada Srbije preduzela, pre svega u domenu smanjenja penzija i plata zaposlenih u javnom sektoru, navedeni problemi će uticati na ograničenja stimulativnih mera u privlačenju stranih investicija. Pa ipak, jasan kurs prema evropskim integracijama, kao i otvaranje pregovora sa EU, delovaće kao faktor koji šalje poruku stabilnosti stranim investitorima. Aranžman koji je Vlada Srbije potpisala sa Svetskom bankom, novembra 2014. godine, predstavlja pozitivan signal.

Ovaj period je karakterističan i za usporavanje rasta izvoza, pored usporenog priliva stranih investicija. Nove investicije su izostale i u granama koje su beležile rast izvoza (automobilska industrija, poljoprivreda, sektor prerade nafte). Oživljavanju investicione aktivnosti, posebno privlačenju stranih investitora, mogli bi da doprinesu, u narednoj 2015. godini, i naponi Vlade da privuku investitore u one kompanije u kojima je i dalje značajan udeo društvenog kapitala i koje se, uglavnom, nalaze u veoma dugom procesu restrukturiranja, praćenom subvencijama različitog obima i karaktera. Ova ekonomski neodrživa situacija dovela je do avgustovske objave spiska od 502 kompanije u kojima se očekuju strukturalne reforme, kako svojinskog, tako i organizacionog karaktera. Mere fiskalne konsolidacije moraju da obuhvate ove kompanije zato što preduzete mere smanjenja plata zaposlenih u javnom sektoru i smanjenja penzija svakako neće biti dovoljne. Ovakvo nastojanje pruža dodatnu šansu investitorima.

Za uspeh i promenu trenda privrednih kretanja, ipak, od presudne važnosti će biti promena i unapređenje poslovnog ambijenta. U svetlu podele poslovnog ambijenta (Baron, 2012) na tržišni i netržišni, potrebno je ukazati na značajne probleme koji karakterišu ovaj domen. Kada je u pitanju tržišno okruženje, i dalje opstaju značajne barijere za slobodan ulazak na tržište. Ovde posebno mislimo na efikasniju zaštitu konkurencije. I pored činjenice da na posebnim tržištima nema dovoljno konkurencije,

¹ e-mail: sinisa@ekof.bg.ac.rs

ulazak kompanija nailazi na određene prepreke. Kada je u pitanju tzv. netržišno okruženje, pravno-političkog karaktera, kao i regulatorno okruženje koje uspostavlja opšteprihvaćena pravila ponašanja tržišnih agenata, generalno se može zaključiti da je u relativno kratkom periodu, od 2001. godine, došlo do čitavog niza institucionalnih promena i kreiranja novih regulatornih tela.

Ne ulazeći ovom prilikom u kompletniju analizu legislature koja definiše okvir poslovanja ekonomskih agenata, treba ukazati na najmanje tri ključna problema koji i dalje predstavljaju kočnicu realizaciji koncepta povoljnog poslovnog okruženja. To su:

a. Problemi u oblasti zaštite konkurencije i jačanja uloge Komisije za zaštitu konkurencije. Teškoće u radu Komisije i njena nedovoljna kadrovska opremljenost svedoče o zanemarivanju značaja ovog regulatornog tela sa stanovišta ravnopravnog tretmana ekonomskih agenata.

b. Problem nekretnina i izgradnje, koji inače mnogi potencijalni strani investitori smatraju izuzetno značajnom preprekom za veća ulaganja. Naime, u domenu privatizacije građevinskog zemljišta kroz postupak konverzije prava korišćenja u pravo svojine, postojeća pravna procedura se nije pokazala odgovarajućom, tako da su i u ovom domenu postignuti skromni rezultati. U ovom kontekstu, može se kritički sagledati i postupak dobijanja dozvola za gradnju, koji zahteva mastodontsku proceduru, što takođe ne ohrabruje potencijalne investitore. Mišljenje Saveta stranih investitora, značajne asocijacije koja svoja zapažanja artikuliše i saopštava putem godišnjeg izdanja pod nazivom „Bela knjiga“, jeste da pet godina nakon donošenja Zakona o planiranju i izgradnji (septembar 2009), i njegovih kasnijih izmena, može da se konstatuje da su dometi „daleko ispod očekivanih“ (Bela knjiga, 2014).

c. Međutim, čini se da se osnovni uzrok slabih performansi srpske privrede, opadanja investicione aktivnosti i posebno smanjenog interesa stranih investitora, nalazi u domenu vladavine prava. Naime, česte promene zakonskih rešenja, česte promene uslova pod kojima preduzetnici posluju, njihova nestandardna primena, uz pomenute teškoće koje proizilaze iz primene složenih normativnih rešenja, predstavljaju osnovni uzrok sada već višegodišnjeg zastoja koji se ne može pravdati samo uticajem globalne finansijske krize.

Na deo ovih složenih problema i načine mogućeg rešavanja, ukazuje Savet stranih investitora u Srbiji.

Tabela 1. Preporuke za poboljšanje investicione i poslovne klime u Srbiji

Preporuke	Prvobitno date u BK	Značajan napredak	Određeni napredak	Bez napretka
Ubrzati ritam tranzicione reforme sa dvostrukim ciljem unapređenja poslovnih uslova i približavanja Srbije Evropskoj Uniji	2008		✓	
Smanjiti i pojednostaviti administrativne procedure i na nacionalnom i lokalnom nivou.	2011		✓	
Stvoriti uslove za tržišnu konkurentnost na dobro regulisanom tržištu tako što će svi konkurenti uživati jednaka prava, uz odgovarajuće regulisanje monopola.	2008		✓	
Sprovoditi dobro izbalansiranu ekonomsku politiku koja će podsticati preduzetništvo i privlačiti dodatne investicije.	2011			✓
Podsticati izvoz kao ključan element ekonomskog rasta i razvoja.	2013		✓	

Izvor: FIC 2014. str.6

Savet je, u težnji da se osnaži investiciona klima, predložio i stvaranje organizacione jedinice u vladinom kabinetu, koja bi pružala pomoć investitorima. Treba napomenuti i da strani investitori često analiziraju alternativne mogućnosti ulaganja u različitim zemljama. Naime, pored isticanja nekih od povoljnosti koje ulaganja u srpsku privredu pružaju, treba imati u vidu i razvoj i stanje poslovnog ambijenta u drugim zemljama regiona, a posebno u oblasti vladavine zakona i zaštite svojinskih prava.

Vladavina zakona kao kritični faktor srpske ekonomije

Uobičajeno je bilo da se proces tranzicije posmatra kao napor da se obezbedi makroekonomska stabilnost, da se transformiše najveći deo kapitala, pre svega putem privatizacije, te da se obezbedi dalja liberalizacija ekonomskih tokova. Međutim, praksa

je pokazala, a naučnici (Pejović) dokazivali u svojim radovima, da proces tranzicije treba posmatrati mnogo dublje. Niz stručnjaka Svetske banke izveštavao je u svojim radovima da pojedini sugerisani postupci tokom privatizacije i tranzicije daju različite rezultate u različitim zemljama. U okviru ekonomske nauke, postalo je evidentno da odgovore treba tražiti upotrebom metoda i principa razvijenih u krilu institucionalne ekonomije, smatrane jednom od heterodoksnih struja. Institucionalna ekonomija je dokazala da na uspeh ekonomskog razvoja presudni uticaj imaju kako formalne, tako i neformalne institucije. Ovi stavovi pomogli su da se proces tranzicije definitivno razume kao proces restrukturiranja institucionalne infrastrukture. Ovaj proces, a u celini i ovakav pristup problemu tranzicije, prepoznat je kasnije u Srbiji spletom niza istorijskih i političkih okolnosti, te upravo institucionalni kapaciteti i reforme institucionalnog karaktera predstavljaju osnovnu kočnicu Srbije u ekonomskom pogledu, posebno u procesu kreiranja povoljnog poslovnog ambijenta.

Konačne dokaze o značaju vladavine zakona u ekonomskom razvoju pružila je grupa istraživača okupljenih oko Darona Aćemoglua (Acemoglu, 2014). Zajedno sa Robinsonom (Acemoglu and Robinson, 2012), Aćemoglu postavlja pitanje „Zašto narodi padaju?“, odgovarajući da ključni faktor leži u neodgovarajućem razvoju institucija. U najnovijem istraživanju (Acemoglu, Gallego and Robinson, 2014), ova grupa istraživača ispituje odnos između institucija, ljudskog kapitala i razvoja. Analizirajući ovaj odnos upotrebom OLS regresije, polustrukturiranih modela i drugih naprednih tehnika, pomenuti istraživači, na dugim serijama izvlače definitivni zaključak da je vladavina prava faktor koji na razvoj utiče značajnije nego ljudski (humani) kapital.

U nastojanju da istražimo uzroke loših ekonomskih pokazatelja u Srbiji, ali i problem pada priliva stranih investicija, izolacijom temporalnih i nekih drugih uticaja, dolazimo do zaključka da je vladavina prava kritični momenat u razvoju srpske privrede. Ne ulazeći u sve elemente kompleksa problema koji nazivamo vladavinom zakona, niti u fenomene na kojima se problem odražava, sa stanovišta analize bitno je posebno analizirati jedan od segmenata, a to je pitanje zaštite svojinskih prava.

Svojinska prava, inače, predstavljaju ubedljivu karakteristiku svih razvijenih tržišnih ekonomija. U isto vreme, definisanje i zaštita svojinskih prava predstavlja jednu od slabih i ranjivih tačaka zemalja novih članica Evropske unije, zemalja kandidata za članstvo u Uniji, kao i jednog broja rastućih ekonomija u drugim delovima sveta. Problem razumevanja značaja svojinskih prava uopšte za ekonomski razvoj još je delikatniji u postsocijalističkim ekonomijama, u kojima je, praktično, postojao samo jedan oblik svojine – državna svojina (u Jugoslaviji, društvena, kao oblik kolektivne svojine). Rezidualna je bila mogućnost organizacije ekonomskih aktivnosti korišćenjem sredstava u privatnom, komunalnom ili nekom drugom obliku svojine. Jos veći je značaj nerazumevanja svojinskih prava, kao različitog ekskluziviteta odnosa prema

sredstvima i, konačno, firme kao snopa svojinskih prava. Ovakvo shvatanje dominira u anglosaksonskom pravu. Otuda i poteškoće, kako u razumevanju i korišćenju različitih svojinskih prava (lizing, koncesije, javno-privatno partnerstvo, zajednička dobra), tako i u njihovoj uspešnoj zaštiti.

U svetu se razvijaju projekti koji imaju za cilj izradu kompozitnih indeksa kojima se može sagledati i meriti relativna pozicija zemalja i njihov uspeh u kreiranju povoljnog poslovnog ambijenta, te u pojedinim specifičnim domenima. Naravno, ovakva merenja obuhvataju ne samo tzv. „tvrde“, već i „meke“ podatke kojima se istražuju mišljenja *stakeholdera* i ekonomskih agenata o posmatranim fenomenima i dostignućima u razvoju institucionalne infrastrukture. Jasno je da međunarodni indeksi koji se u svetu pomno prate, a ništa manje u ambijentu velikih korporacija i njihovog odlučivanja o penetraciji ili investiranju na određena tržišta, ne predstavljaju kvantifikacije koje imaju apsolutne vrednosti, već ukazuju na relativne pozicije.

U kontekstu kreiranja privrednog ambijenta, a pre svega u domenu zaštite svojinskih prava, najčešće se ukazuje na značaj Globalnog indeksa konkurentnosti (GCI). U kreiranju ovog indeksa, čija se svaka godišnja edicija iščekuje s pažnjom, učestvovali su veoma značajni ekonomisti, kao Majkl Porter, Ksavier Sala-i-Martin, i drugi. Treba istaći i da postoji merenje vladavine prava, čiji se podaci i nalazi često inkorporiraju u druge kompozitne indekse (WJP 2014). Konačno, sve više dobija na značaju Međunarodni indeks zaštite svojinskih prava, koji je inicirao Ernando de Soto.² I kada je ovaj Indeks u pitanju, u akademskoj javnosti su legitimne diskusije o boljem obuhvatu relativnog značaja posebnih aspekata svojinskih prava. Međutim, Indeks u sve većoj meri postaje jedan od elemenata koji investitori konsultuju u procesu odlučivanja o delokalizaciji aktivnost, o direktnim i portfolio investicijama (Grubišić, Zarić, Vuković), te *outsorsingu*.

Zaštita svojinskih prava i sigurnost investitora

Tri su osnovne komponente Međunarodnog indeksa svojinskih prava:

1. Zakonska i politička stabilnost,
2. Zaštita fizičkih prava svojine,
3. Zaštita intelektualnih prava svojine.

U okviru ove tročlane strukture Indeksa, ekonomski agenti, i strani investitori posebno, zainteresovani su za jačanje zaštite fizičkih prava svojine, iako se ne može zanemariti ni značaj druge dve komponente. Merenja i izveštaji pokazuju značajnu

² IPRI (the role of Hernando de Soto) (www.ipri.org), Di Lorenzo, de Soto, 2012).

pozitivnu korelaciju koja postoji između indeksa zaštite fizičkih prava svojine i stranih direktnih investicija. Naravno, i ovaj subindeks nije jedinstven.

U njegovoj strukturi ističu se tri dela. Indeks svojom jednom komponentom meri stepen zaštite ocenom sudsko-pravnog sistema. Jasnoća i primena pravnih odredbi i efikasnost sudstva su osnovni elementi sa stanovišta zaštite svojine. Njegova druga komponenta odnosi se na registraciju svojine (ali i svojinskih prava). Konačno, u svom trećem delu, ovaj bitni pokazatelj obuhvata lakoću ili ograničenja pristupa zajmovima. Naravno, ova treća komponenta, na prvi pogled ekskluzivno povezana sa razvojem banaka i finansijskih tržišta, jeste, *de facto*, zavisna od zaštite fizičkih prava svojine, koja bi, u ovom kontekstu, obuhvatala regulaciju hipoteka, kolaterala i drugih elemenata obezbeđenja, procene drugih svojinskih prava, kao i lakoću upravljanja procedurama naplate. Kako to u Srbiji još uvek predstavlja aktivnost koja ne samo da nije regulisana na transparentan, već ni na efikasan način, svedoci smo da u mnogim istraživanjima preduzetnici (Zaric and Babic, 2012) ističu ovaj problem kao limitirajući u njihovom poslovanju.

Komparativna analiza konkurentskog položaja Srbije u svetlu ocene međunarodnih indeksa

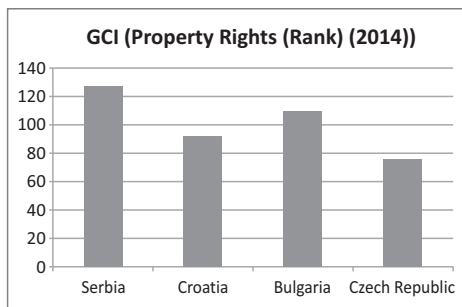
Napomenuli smo da bi atraktivnost i konkurentsku poziciju Srbije sa stanovišta strateškog razmišljanja stranih investitora trebalo sagledati uz pomoć određenih poređenja sa zemljama centralne i jugoistočne Evrope, koje su nosile karakteristike postsocijalističkih ekonomija. Analiza je, i ovog puta, ograničena samo na sagledavanje vladavine prava i stepena zaštite svojinskih prava. U svrhu ove analize odabrane su četiri zemlje koje, između ostalog, odlikuje i različit stepen institucionalnog prilagođavanja Evropskoj Uniji. Češka Republika postala je članica Evropske unije 2004. godine, Bugarska 2007. godine, Hrvatska 2013. godine, dok Srbija za sada ima status zemlje kandidata, sa očekivanjima da u periodu 2019–2020 ostvari punopravni status u Uniji. Bugarska i Hrvatska se mogu smatrati i direktnim konkurentima Srbiji u privlačenju stranih investitora. Na sledećoj Tabeli 2, preuzete su ocene i rangovi iz Indeksa globalne konkurencije 2014, koji se odnose na indeks konkurentnosti, institucija i svojinskih prava.

Tabela 2. Globalni indeks konkurentnosti – rezultati 2014

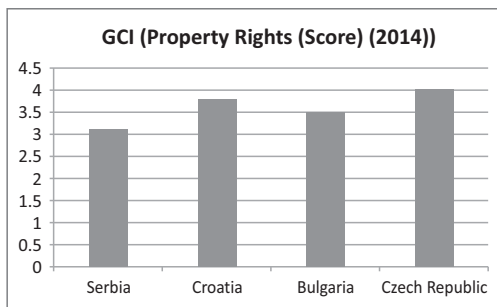
Zemlja	Globalni indeks konkurentnosti		Institucije		Svojinska prava	
	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score
Srbija	94	3.9	122	3.2	127	3.1
Hrvatska	77	4.1	87	3.6	92	3.8
Bugarska	54	4.4	112	3.3	110	3.5
Češka Republika	37	4.5	76	3.8	75	4.0

Izvor: Schwab, K. 2104

Na narednim grafikonima predstavljen je dostignuti stepen formulisanja i zaštite svojinskih prava u posmatranim zemljama.

Grafikon 1

Izvor: Schwab, K. 2104

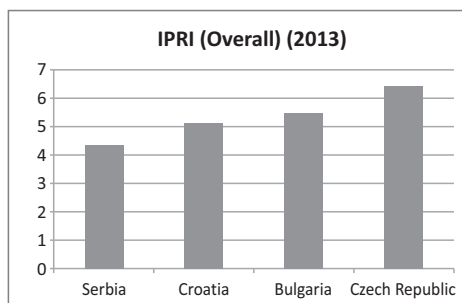
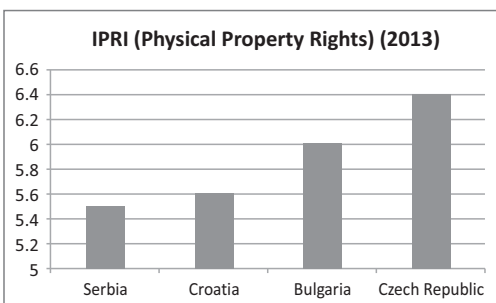
Grafikon 2

Imajući u vidu poseban značaj fizičkih prava zaštite, ukazujemo na rangiranje ove četiri zemlje, na osnovu IPRI izveštaja.

Tabela 3. Rangiranje

Zemlja	Ukupno	Fizička svojinska prava
Srbija	4.4	5.5
Hrvatska	5.2	5.6
Bugarska	5.5	6.0
Češka Republika	6.5	6.4

Izvor: IPRI, 2014

Grafikon 3**Grafikon 4**

Veoma je karakteristično potpuno slaganje ocena o dostignutom razvoju zaštite svojinskih prava u ove četiri zemlje sa tempom pristupanja ovih zemalja Evropskoj uniji. Iz podataka proizilazi i implicitni zaključak da je rad na izgradnji institucionalnih kapaciteta u procesu pregovaranja i pristupanja Evropskoj uniji od velikog značaja, a izgradnja vladavine prava će se u daljem toku pokazati kao ključni faktor razvoja.

Indeks WJP pruža podatke o vladavini zakona. Ovaj indeks ukazuje na veće rezultate koje je Hrvatska postigla u ukupnoj orijentaciji ka društvu vladavine prava u odnosu na Bugarsku.

Tabela 4. Vladavina zakona 2014

Zemlja	Ukupno	Globalni rang
Srbija	0.51	54
Hrvatska	0.57	36
Bugarska	0.53	44
Češka Republika	0.67	23

Izvor: WJP

Konačno, u izveštaju Alijanse za svojinska prava, priređivača Međunarodnog indeksa svojinskih prava, sve posmatrane zemlje svrstane su u 5 grupa (kvintala) po ukupnom stepenu zaštite svojinskih prava. Posmatrane zemlje u našoj analizi pripadaju različitim grupama, pri čemu je, po svojim rezultatima u ovoj oblasti, Srbija svrstana u poslednju petinu u kojoj se nalaze uglavnom zemlje sa najslabijim ekonomskim rezultatima. Nijedna od zemalja ne pripada grupi prve petine u kojoj su zemlje sa najvišim stepenom zaštite svojinskih prava. Češka Republika pripada drugom kvintalu. Bugarska trećem, a Hrvatska četvrtoj petini.³

U tabeli 5 prikazane su vrednosti indeksa vladavine prava. Najveće vrednosti sva tri indeksa zabeležene su u slučaju Holandije i Austrije. To se može objasniti institucionalnom postojanošću i kontinuitetom u ovim zemljama (North, 1990).

Tabela 5. Indeksi vladavine prava

Zemlja	Ukupni indeks vladavine prava	Sprovođenje zakona	Odsustvo korupcije
Austrija	0,82	0,81	0,84
Poljska	0,67	0,59	0,66
Hrvatska	0,57	0,49	0,54
Srbija	0,51	0,45	0,41
Holandija	0,83	0,82	0,88
Italija	0,63	0,59	0,60
Grčka	0,59	0,54	0,56
Bugarska	0,53	0,47	0,43

Izvor: WJP 2014

U tabeli 6 date su vrednosti indeksa zaštite svojinskih prava. Istraživanje, čije rezultate posebno prate globalne kompanije i potencijalni investitori, ukazuje da se, prema ukupnom indeksu zaštite svojinskih prava, Srbija nalazi na 107. mestu, Hrvatska na 68. mestu, Poljska na 44, a Austrija zauzima 12. poziciju.

³ Izvor: <http://www.propertyrightsalliance.org/userfiles/2013%20International%20Property%20Rights%20Index-PRA.pdf>

Tabela 6. Međunarodni indeks zaštite svojinskih prava

Zemlja	Ukupni indeks	Prava fizičke svojine	Prava intelektualne svojine
Austrija	7,80	7,40	8,10
Poljska	6,20	6,00	6,10
Hrvatska	5,20	5,60	4,80
Srbija	4,40	5,50	3,40
Holandija	8,20	7,70	8,30
Italija	6,10	6,10	6,60
Grčka	5,40	5,30	5,90
Bugarska	5,50	6,00	5,70

Izvor: Zarić, Babić, 2014

U istraživanju (Zarić, Babić, 2014) pošlo se od hipoteze da su vladavina prava i GDP/capita ppp u pozitivnoj korelaciji. Kako bi se testirala hipoteza, merena je korelacija indeksa vladavine prava i GDP/capita ppp. U tabeli 7 date su vrednosti Pirsonovog koeficijenta korelacije između indeksa vladavine prava i GDP.

Tabela 7. Korelacije između indeksa vladavine prava i GDP/capita ppp

		Ukupni indeks vladavine prava	Sprovođenje zakona	Odsustvo korupcije	GDP/capita PPP
Ukupni indeks vladavine prava	Pearson Correlation	1	,993**	,993**	,934**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,001
	N	8	8	8	8
Sprovođenje zakona	Pearson Correlation	,993**	1	,979**	,954**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000
	N	8	8	8	8
Odsustvo korupcije	Pearson Correlation	,993**	,979**	1	,935**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,001
	N	8	8	8	8
GDP/capita PPP	Pearson Correlation	,934**	,954**	,935**	1
	Sig. (2-tailed)	,001	,000	,001	
	N	8	8	8	8

Izvor: Zarić, Babić 2014

**. Korelacija je značajna na nivou 0.01 (2-tailed).

U sve tri varijante indeksa dobijene su izuzetno visoke vrednosti Pirsonovog koeficijenta. Primetno je da pod-indeks „sprovođenje zakona” ima za nijansu veći uticaj na GDP od „odsustva korupcije”.

U nastavku istraživanja testirana je sledeća hipoteza: *Stepen zaštite svojinskih prava i GDP/capita ppp stoje u pozitivnoj korelaciji*. U tabeli 8, merene su korelacije između 3 indeksa svojinskih prava (ukupni indeks, indeks prava fizičke svojine i indeks prava intelektualne svojine) i GDP. Kao rezultat dobijene su sledeće vrednosti Pirsonovog koeficijenta: 0,931, 0,853 i 0,935. Može se zapaziti da pod-indeks „prava intelektualne svojine” ima veći uticaj na rast GDP od pod-indeksa koji se odnosi na zaštitu prava fizičke svojine.

Tabela 8. Korelacije između indeksa zaštite svojinskih prava i GDP/capita ppp

		Ukupni indeks	Prava fizičke svojine	Prava intelektualne svojine	GDP/capita PPP
Ukupni indeks	Pearson Correlation	1	.952**	.962**	.931**
	Sig. (2-tailed)		.000	.000	.001
	N	8	8	8	8
Prava fizičke svojine	Pearson Correlation	.952**	1	.861**	.853**
	Sig. (2-tailed)	.000		.006	.007
	N	8	8	8	8
Prava intelektualne svojine	Pearson Correlation	.962**	.861**	1	.935**
	Sig. (2-tailed)	.000	.006		.001
	N	8	8	8	8
GDP/capita PPP	Pearson Correlation	.931**	.853**	.935**	1
	Sig. (2-tailed)	.001	.007	.001	
	N	8	8	8	8

Izvor: Zarić, Babić 2014

** . Korelacija je značajna na nivou 0.01 (2-tailed).

Analiza je pokazala visoki stepen korelacije sva tri posmatrana indeksa sa GDP/capita.

Istraživanjem (Zarić, Babić, 2014) su obuhvaćene zemlje Evrope sa veoma različitim putevima institucionalnog razvoja: Srbija i Hrvatska bile su deo Jugoslavije, sa periodom razvoja samoupravnog društva u periodu od više od 4 decenije – modela ograničeno modernizovanog društva. Austrija je visoko rangirana država po stepenu zaštite svojinskih prava, kao zemlja razvijene tržišne privrede. Holandija je stara industrijska zemlja sa institucijama koje su kreirane u pravcu stvaranja uslova za razvoj i ograničenje vladarske moći, zemlja na čiji divergentni put, u odnosu na španski (ili francuski) ukazuje i Nort. Pirsonov koeficijent korelacije, sa izuzetno visokom vrednošću, svedoči da su u razvoju posmatranih zemalja i dostignutom nivou, od uticaja bili ne samo faktori razvoja shvaćeni na klasičan način, već i elementi institucionalne strukture i njihove izgradnje. Međutim, proces izgradnje odgovarajućih institucija nailazi na niz prepreka, te je reč o veoma složenom procesu sa mogućim zastojima.

Ohrabrujući momenti u kreiranju pozitivne investicione klime u Srbiji

a. Iako je Srbija u teškoj ekonomskoj situaciji, treba reći da postoje stimulansi koji mogu da ohrabre i domaće i strane investitore. Dostupnost i niska cena proizvodnih faktora (radna snaga, zemljište, poslovni objekti) mogu da budu sagledani i kao faktori sa pozitivnim dejstvom u odlučivanju. Savet stranih investitora je u svom godišnjem Izveštaju istakao izmene Zakona o radu do kojih je došlo (i pored protivljenja sindikata), kao najznačajniju promenu u cilju poboljšanja poslovnog ambijenta i privlačenja stranih investitora. Brojni aspekti Zakona su izmenjeni uglavnom sa ciljem omogućavanja lakše mobilnosti radnika i lakoće poslodavaca u kreiranju odgovarajuće strukture zaposlenih. Smanjenje obaveza poslodavca u situaciji kada radnici treba da napuste organizaciju, te ukidanje nekih ranije stečenih prava, naišlo je na pozitivan odjek u asocijacijama poslodavaca i menadžera.

b. Poreski sistem čije je uvođenje svojevremeno dobilo pozitivne ocene međunarodnih finansijskih i drugih institucija, omogućava poslovanje korporacija u uslovima koji znače obavezu plaćanja poreza na dodatu vrednost, slično drugim zemljama, a koja je nominalno nešto niža nego u susednim, konkurentskim ekonomijama Mađarske ili Hrvatske.

Pored toga, korporacije su obavezne da plaćaju porez na dobit, čija stopa takođe spada u najniže u Evropi.

Tabela 9. Porezi na dobit korporacije

Lokacija	Porez na dobit korporacije %
Mađarska	19
Srbija	15
Rumunija	16
Španija	30
EU prosek	21,34
OECD prosek	24,11
Svetski prosek	23,57

Izvor: KPMG, Porezi na dobit korporacije 2014

Uz povoljnu stopu, korporacije imaju i mogućnost lakog i transparentnog postupka repatrijacije profita.

c. Preferencijalni trgovinski aranžmani i zone slobodne trgovine

Svakako da jednu od povoljnih mogućnosti za poslovanje u Srbiji investitori vide u potpisanim sporazumima o slobodnoj trgovini između Srbije i više drugih zemalja.

Tabela 10. Srpski preferencijalni trgovinski sporazumi

Serbia's Preferential Trade Agreements		
Market	Trade regime	Number of inhabitants
European Union	Preferential Trade Regime	494,070,000
USA	Generalized System of Preferences	302,558,000
Russia, Belarus and Kazakhstan	Free Trade Agreement	168,640,600
CEFTA	Free Trade Agreement	29,990,542
EFTA	Free Trade Agreement	13,000,000
Turkey	Free Trade Agreement	75,000,000
Total Market Size		1,083,259,142

Izvor: <http://siepa.gov.rs>

Ulaskom na tržište Srbije, investitor stiče mogućnost bescarinskog izvoza proizvoda koji se mogu smatrati nacionalnim na tržištu drugih zemalja. Posebno treba istaći sada već uhodane mehanizme bescarinskog poslovanja na tržištu zemalja CEFTA sporazuma (zemlje Zapadnog Balkana i Moldavija).

Slika 1. CEFTA Region

Izvor: Cefta portal, <http://www.ceftatradeportal.com/>

Svakako veoma atraktivan, sa stanovišta stranih investitora u srpsku privredu, jeste aranžman koji Srbija (i Crna Gora) imaju sa Ruskom federacijom o bescarinskoj trgovini. Ova mogućnost dobija na značaju u situaciji kada je otežano kretanje roba i usluga između zemalja EU i Rusije, a u svetlu zahlađenja njihovih političkih odnosa. U ovom kontekstu, treba dodati da postoji i Sporazum o slobodnoj trgovini između Srbije i Turske, koji je potpisan 1. juna 2009. godine i stupio na snagu 1. septembra 2010. godine.⁴

Zaključna razmatranja

Analiza poslovnog ambijenta, sagledana iz ugla potencijalnih investitora, ukazuje na ograničenja i perspektive. Zemlja je postigla određeni stepen političke stabilnosti sa redovnim parlamentarnim izborima i naglašenim ciljem uključivanja u Evropsku uniju. Ove poruke su praćene izveštajima o veoma teškoj ekonomskoj situaciji čiji je osnovni dokaz rekordni

⁴ "Free trade agreements Turkey-Serbia" (<http://www.economy.gov.tr/index.cfm?sayfa=tradeagreements&content=fta&country=RS®ion=0>). Konsultovano 15. januara 2015.

fiskalni deficit i veliki javni dug. Prezaduženost onemogućava izdašnije subvencionisanje stranih ulaganja, iako je privlačenje stranih investicija uslov daljeg razvoja.

U međuvremenu, čine se napori, poput nove regulacije na tržištu rada, kao i nastojanja da se pojednostave procedure otpočinjanja biznisa i registracije svojine, što čini poslovni ambijent manje rigidnim i uklanja deo barijera za ulazak na srpsko tržište. Veliki javni dug može biti i impuls za snažnije okretanje ka efikasnijem privatnom kapitalu, pa i ka sofisticiranijim formama saradnje u okviru javnog i privatnog partnerstva (PPP).

Treba naglasiti da je vizura investitora često drugačija od vizure međunarodnih agencija i projekata. Naime, podatak o prosečnoj zaradi radnika u Srbiji od 389 evra (prvi kvartal 2014. godine, po podacima Nacionalne statistike), može da se tumači kao znak slabe konkurentnosti privrede Srbije (što svakako jeste), ali i kao šansa za investitore, u smislu troškova. Ponavljamo da se Srbija nalazi u konkurentskom okruženju zemalja koje takođe pokušavaju da privuku značajnije strane investicije. Neke prednosti ulaganja u Srbiju imaju sasvim specifičnu dimenziju (sporazum o slobodnoj trgovini sa Ruskom federacijom), a neke uslove (porez na dobit korporacija) treba sagledati upravo u kontekstu konkurentске borbe. Ostaje, međutim, ukazivanje na značaj podataka o nedovoljnoj vladavini prava i zaštiti svojinskih prava u celini. U ovom segmentu, uz loše rezultate u oblasti borbe protiv korupcije, Srbija nije učinila dovoljno napora, što je divergentan rezultat u odnosu na postignutu političku stabilnost.

Bibliografija

- Acemoglu, D., Egorov, G. and Sonin, K. (2012). Dynamics and Stability of Constitutions, Coalitions and Clubs, *American Economic Review*, June 102(4), str. 1446–1476.
- Acemoglu, D., Gallego, F. and Robinson, J. (2014). “Institutions, Human Capital and Development”, NBER Working Paper Series 19933, Cambridge.
- Acemoglu, D., Johnson, S. and Robinson, J. (2012). “Colonial Origins of Comparative Development: Reply”, *American Economic Review*, 102(6), str. 3077–3110.
- Acemoglu, D. and Autor, D. (2012). “What Does Human Capital Do? A Review of Goldin and Katz’s Race between Education and Technology”, *Journal of Economic Literature*, June 50(2), str. 426–463.
- Acemoglu, D. and Robinson, J. (2006). *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*, Cambridge University Press, January.
- Acemoglu, D. and Robinson, J. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, Crown Publisers, New York.
- Baron, D. (2012) *Business and ITS Enviroment*, Prentice Hall; 7 edition

- Crnobraja, M. And FIC (Ed by). (2014). *White Book Proposals for Improvement of the Business in Serbia*, Beograd, Foreign Investors Council.
- Dedigama, C. and De Soto, H. (2008). *2009 IPRI Report*, Property Rights Alliance, Washington.
- Di Lorenzo, F. and De Soto, H. (2012). *2013 Report IPRI*, Property Rights Alliance, Washington.
- Gallego, F. And Woodberry, R. (2010). "Christian Missionaries and Education in Former African Colonies: How Competition Mattered", *Journal of African Economies*, 19(3), str. 294–329.
- Knowles, S. (2005). "Is Social Capital Part of the Institutions Continuum?", "Working paper N05/11, Centre for Research in Economic Development and International Trade, University of Nottingham.
- KPMG Corporate tax rates table 2014, <http://www.kpmg.com/global/en/services/tax/tax-tools-and-resources/pages/corporate-tax-rates-table.aspx> 13.11.2014
- Cefta Map, <http://www.ceftatradeportal.com/>.
- North, D. (1990). *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*, Cambridge University Press, New York.
- Pejovich, S. (2003). "Understanding the transaction costs of transition: it's the culture, stupid", Working paper N23, ICER.
- Serbia's Preferential Trade Agreements, <http://siepa.gov.rs>. 13.11.2014
- Schwab, K. (2014) *Global Competitiveness Report 2014–2015*, WEF
- The World Bank "GDP/capita ppp Report. 2013".http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?order=wbapi_data_value_2012+wbapi_data_value+wbapi_data_value-last&sort=desc.
- "Turkey-Serbia Free Trade Agreement", <http://www.economy.gov.tr/index.cfm?sayfa=tradeagreements&bolum=fta&country=RS®ion=0>
- World Economic Forum Team. (2013). *The Human Capital Report*, WEF, Geneva.
- World Justice Project's Research Team. (2014). *The WJP Rule of Law Index 2014*, Washington.
- World Justice Project's Research Team. (2014). *The WJP Rule of Law Index 2014*, Washington.
- Zarić, S., Babić, V. (2014b). "Uticaj ljudskog kapitala i vladavine prava na ekonomski rast: Srbija i evropske zemlje", *Ekonomске ideje i praksa*, br. 12, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, str. 123–165.
- Zaric, S. and Babic, V. (2012). "Management & Trust During the Global Economic Crisis: The Case of Serbia", *Holistic Marketing Management Journal*, 2 (2) (June) 7–19, The School of Management-Marketing, Romanian-American University, Bucharest.